

**POGOVORI IN POGAJANJA AVSTRIJSKIH TER NEMŠKIH
NACIONALSOCIALISTOV S KOROŠKIMI SLOVENCMI IN
DR. JULIJEM FELAHERJEM V LETIH 1933/1934**

CONVERSATION AND NEGOTIATIONS OF AUSTRIAN AND GERMAN NATIONAL SOCIALISTS WITH CARINTHIAN SLOVENES AND WITH DR. JURIJ FELAHER IN 1933 AND 1934

The following article treats conversations and negotiations of Austrian and German National socialists with Carinthian Slovenes and with Dr. Jurij Felaher in 1933 and 1934. It was written on basis of yet unpublished archival documents, newspaper articles and literature. It represents the part of Slovene national defence organisations and individuals in conversations and negotiations with Nazis. These conversations became known because of inconspicuity and especially the Austrian press took advantage of it. The article presents activities of the Austrian consulate in Ljubljana, which reported the situation in Slovenia and Yugoslavia to Vienna regularly. It also proves the surmise that Felaher was allowed (by Yugoslav/Slovene authorities) to negotiate with Nazis, but it remains unknown, how far Felaher's connections with Slovene and Yugoslav authorities extended, and also after what and whose instructions he took part in negotiations. The conversations and negotiations failed. It is also clear that Felaher's participation in these conversations and negotiations with Nazis was nothing but pure patriotism of Carinthian Slovene. In supposed willingness of Nazis to resign the plebiscite area in Carinthia he saw an opportunity to correct the unjust border in Carinthia. Unfortunately, there are almost no preserved documents about such conversations. The conversations between Slovene representatives and national socialists continued also even after 1934, but there is no prove about their success.

Keywords: Carinthian Slovenes, Austria, Yugoslavia, Carinthian Slovenes Club in Ljubljana, Julij Felaher, Slovenian History 1933–34

Prispevek obravnava pogovore ter pogajanja avstrijskih in nemških nacionalsocialistov s koroškimi Slovenci in z dr. Julijem Felaherjem v letih 1933–1934, in sicer o odstopitvi plebiscitnega glasovalnega ozemlja Jugoslaviji v primeru, da ta "privoli" v priključitev Avstrije k Nemčiji. Nastal je predvsem na podlagi neobjavljenih arhivskih virov, časopisnih člankov in literature. Prikazuje vlogo slovenskih narodnoobrambnih organizacij in posameznikov pri pogajanjih in pogovorih z nacisti. Zaradi nekonzpirativnosti so pogovori prišli v javnost, kar je še posebno izkoriščal avstrijski tisk. Predstavljena je dejavnost avstrijskega konzulata v Ljubljani, ki je na Dunaj redno poročal o dogajanju v Sloveniji in Jugoslaviji. Članek potrjuje domnevo, da je imel Felaher mandat jugoslovanskih/slovenskih oblasti za pogajanje z nacisti, nepojasnjeno pa ostaja vprašanje, kako visoko in do koga so segale Felaherjeve povezave s slovenskimi in z jugoslovanskimi oblastniki in po kakšnih navodilih je sodeloval pri pogovorih. Pogovori in pogajanja niso obrodili sadov. Povsem jasno je tudi, da je bila Felaherjeva udeležba pri pogovorih in pogajanjih z nacisti stvar domoljubja koroškega Slovenca, ki je v domnevni pripravljenosti nacistov za odstop plebiscitnega glasovalnega ozemlja na Koroškem videl priložnost za popravilo krivične meje. Žal se po pravilu o takih pogovorih ne hrani veliko dokumentacije. Pogovori nekaterih slovenskih predstavnikov z nacionalsocialisti so se nadaljevali tudi po letu 1934, vendar nimamo nikakršnih dokazov o njihovem uspehu.

Ključne besede: koroški Slovenci, Avstrija, Jugoslavija, Klub koroških Slovencev v Ljubljani, Julij Felaher, slovenska zgodovina 1933–34

UVOD

Namen pričujočega članka je doprinesti nov kamenček v mozaik vedenja o pogajanjih ljubljanskega državnega tožilca, koroškega Slovenca dr. Julija Felaherja (Grafenauer 2008: 157–178), ki jih je imel z nacisti v letih 1933–34, in podati sliko takratnih prizadevanj koroških Slovencev – emigrantov za priključitev slovenskih delov Koroške k Jugoslaviji. Koroški Slovenci so se že takoj po prihodu v matično Slovenijo začeli zbirati v društvih in tako na različne načine pomagali beguncem iz Koroške in rojakom na Koroškem. Leta 1928 so v ta namen v Celju ustanovili Klub koroških Slovencev, ki je imel še posebno do začetka napada na Jugoslavijo leta 1941 pomembno vlogo pri stikih in pomoči slovenski manjšini na Koroškem (Stergar 2003: 29–82). Klub koroških Slovencev (dalje KKS) je s svojimi pododbori neprenehoma opozarjal na kratenje temeljnih manjšinskih pravic slovenski narodni skupnosti na Koroškem in na različne načine finančno in materialno pomagal koroškim Slovincem, več vodilnih članov pa je ob raznih priložnostih opozarjalo na “krivično” mejo na Koroškem in zahtevalo vrnitev slovenskega etničnega ozemlja na Koroškem v državni okvir Jugoslavije.

AVSTRIJSKA VLADA OPOZARJA JUGOSLAVIJO NA IRENDENTISTIČNO DELOVANJE SLOVENSКИH NARODNOOBRAMBNIH DRUŠTEV

Predlogi in ideje o priključitvi Avstrije k Nemčiji in hkrati slovenskega dela Koroške h Kraljevini SHS so zgodovinarjem znani že iz časa po plebiscitu 10. oktobra 1920. Idej za rešitev vprašanja koroških Slovencev, kot so ga dojemali Slovenci v Kraljevini SHS in Slovenci na Koroškem,¹ je bilo po prej omenjenem datumu v časopisju mnogo. V knjižicah so jih zapisali tudi ugledni slovenski politiki, pravniki (Brejc 1925/26: 1–25) in publicisti (Rožič 1925: 1–168).² Emilijan Lilek, ugledni šolnik, zgodovinar, narodopisec in publicist, je leta 1934 izdal brošuro, kjer je v primeru priključitve Avstrije k Nemčiji zahteval ozemeljske korekture meje (Lilek 1934).

1 Omeniti je treba, da koroški Slovenci v okviru svojih organizacijskih struktur v času od plebiscita do začetka druge svetovne vojne niso izoblikovali nikakršne pobude za korekturo državne meje. Ob tem pa je treba dodati, da so v tem času imeli svoje predstave in želje glede priključitve slovenskih etničnih delov na Koroškem. Temu pritrjujejo dokumenti in gradivo v Avstrijskem državnem arhivu (npr. Karton 710 – Irredentabewegung 1934–1936), osebna korespondenca in drugo gradivo v Arhivu Slovenije (AS 1384 Felaherjev arhiv in AS 653, fond Kluba koroških Slovencev v Ljubljani) ter gradivo in dokumenti v Felaherjevem arhivu v Koroški osrednji knjižnici dr. Franca Sušnika na Ravnah na Koroškem.

2 Z vprašanjem združitve Avstrije z Nemčijo se na str. 9–12 ukvarja pravnik in rektor Univerze v Ljubljani, dr. Rado Kušej, sicer koroški Slovenec, ki je opozoril, da bi se s priključitvijo popolnoma spremenil pravni položaj, ustvarjen s senžermensko mirovno pogodbo, saj bi ta izgubila svojo podlago in bi države, med katerimi je bila sklenjena, bile proste vseh pravnih posledic. Valentin Rožič na str. 105–110 predstavlja mnenja uglednih politikov in profesorjev iz Avstrije in Nemčije o ideji priključitve Avstrije k Nemčiji.

Vsi trije omenjeni avtorji publikacij so bili neposredno povezani s Klubom koroških Slovencev v Ljubljani; Rožič je bil podpredsednik, Brejc in Lilek pa častna člana. Ob tem je treba dodati, da je bil Lilek s svojimi prispevki, z oporoko in darili mecen Klubu koroških Slovencev. Ves čas je spremljal njihov položaj in opozarjal na krivice, ki so se jim godile. O nerešenem vprašanju koroških Slovencev je izdal tudi več publikacij. Njegovo delo in publicistično dejavnost je opazil tudi grof dr. Felix Orsini-Rosenberg, med letoma 1931–1935 avstrijski konzul v Ljubljani, ki je na Dunaj ob raznih priložnostih poročal o Lilekovih publikacijah in govorih. Njegovo brošuro iz leta 1934 je označil kot manj posrečeno sestavljanke iz različnih časopisov in revij.³

Že ob sklenitvi carinske unije med Avstrijo in Nemčijo v začetku tridesetih let 20. stoletja je avstrijski konzul v Ljubljani poročal o pisanju slovenskega tiska. Tisk v Sloveniji se je občasno že ukvarjal s problemom zblžanja oziroma anšlusa Avstrije in Nemčije. Konzul ni zaznal nobenih odklonilnih člankov in obnašanja, opozoril je le na zahteve glede koroških Slovencev, ki so bile po njegovem mnenju bolj ali manj obsežne. Časniki naj bi zavzeli sprejemljivo stališče ob sklenitvi carinske unije, konzul pa je opazil tudi zahteve po pravočasni uveljavitvi koncesij oziroma mejnih korektur na Koroškem v primeru politične združitve med državama.⁴

V tem času beležimo v Sloveniji zelo veliko skupnih prireditev narodnoobrambnih društev; pri večini je bil KKS pobudnik ali soorganizator (Stergar 2003: 43–44), predsednik KKS Felaher pa mnogokrat govornik. Pri vodstvih narodnoobrambnih društev je pogosto prihajalo do osebne prepletenosti. Na zborovanjih, manifestacijah in demonstracijah je Felaher opozarjal na vsa vprašanja, ki so bila bistvenega pomena za obstoj in razvoj koroških Slovencev, opozarjal pa je tudi na krivice, ki so se godile slovenski narodni skupnosti na Koroškem (Bahovec 1995: 207–212).⁵ Seveda je tako govorjenje pritegnilo pozornost avstrijskega konzula v Ljubljani, dr. Orsini-Rosenberga, ki je v svojih poročilih na Dunaj poročal o “radikalizmu” dr. Julija Felaherja nasproti Avstriji in Italiji. Avstrijski konzul v Ljubljani je pozorno spremljal revizionistično dejavnost dr. Felaherja in opozarjal Dunaj na njegove ostre protiavstrijske govore, v katerih se je zavzemal tudi za uvedbo reciprocitete proti nemški manjšini v Jugoslaviji (Suppan 1996: 954, 957–958, 981–1001). Tako je v enem od svojih poročil avstrijski konzul v Ljubljani poročal zveznemu kanclerju o občnem zboru KKS v Ljubljani. Glede na zagotovila

3 Österreichisches Staatsarchiv (= ÖStA), Archiv der Republik (= AdR), Neues Politisches Archiv (= NPA), Karton 710 – Irredentabewegung 1934–1936, Fol. 194, Poročilo avstrijskega konzulata v Ljubljani zveznemu kanclerju Zl. 28/Pol. z dne 11. 5. 1934.

4 ÖStA/AdR, NPA, Karton 38, Laibach 1929–1934, Fol. 332–333, Pismo avstrijskega konzula v Ljubljani zveznemu kanclerju Zl. 15/Pol. s temo Die Aufnahme des Projektes einer österr.-deutschen Zollvereinigung in der slovenischen Öffentlichkeit z dne 31. 3. 1931.

5 Razmere na Koroškem je budno spremljala tudi Družba sv. Cirila in Metoda (prim: Vovko 1980: 78–89).

dr. Felaherja, da je KKS narodnoobrambna organizacija, je konzul zapisal: "Die Versicherung, nicht irredentistisch eingestellt zu sein, ist allerdings im Munde der chauvinistischen Führer nicht ganz glaubwürdig /.../."⁶ Glede na pritožbe koroških Slovencev in slovenskega tiska zaradi pritiskov in posledic, ki so jih doživeli nekateri udeleženci uspešne pevske turnee koroških Slovencev v matični Sloveniji v začetku leta 1931, je avstrijski konzul svetoval Uradu zveznega kanclerja naslednje: "Die Lage der Kärntner Slovenen einwandfrei zu gestalten (falls und insoweit sie überhaupt in irgend einem Punkte von diesen Zustände abweichen sollte /.../." Dodal je, da mir, spokojnost in čas delajo v smeri asimilacije koroških Slovencev. Takšno stanje naj bi izkoristili s spretno propagando in z izpostavljanjem položaja nemške manjšine v Sloveniji.⁷

Avstrijska vlada je po naročilu kanclerja Dollfußa preko svojega poslanika v Beogradu po proslavi 15-letnice ustanovitve jugoslovanske države 1. decembra 1933, kjer so govorili tudi o "svobodni" Koroški, intervenirala pri jugoslovanskem zunanjem ministru Jevtiću in ga opozorila, da oblasti v Jugoslaviji ne ukrepajo proti očitnim napadom na integriteto in celovitost Avstrije. Avstrija je obenem zagrozila Jugoslaviji, da se bo pritožila velikim silam oziroma Društvu narodov. O protestih zoper irredentistično delovanje so se avstrijski politiki dogovarjali tudi z italijanskimi predstavniki.⁸ Avstrijska diplomacija je na intervencijo dobila jugoslovansko zagotovilo, da bo vlada energično in odločno posegla ter preprečila nadaljnje tiskovne in druge irredentistične napade. Pomembno poročilo, iz katerega lahko sklepamo na zunanjepolitično usmerjenost jugoslovanske diplomacije, kaže naslednje poročilo avstrijskega poslanika v Beogradu, Hermanna Ploenniesa, dunajski vladi: "[...] Insbesondere in der slowenischen Presse kehrt das Moto: 'Österreich gehört zu Deutschland, Kärnten gehört zu Jugoslawien' in den verschiedenen Variationen immer wieder, wobei eine gemeinsame jugoslawisch-deutsche Grenze als sicherste Garantie der jugoslawischen Grenze bezeichnet wird" (Suppan 1996: 987). Avstrijski konzulat v Ljubljani je ves čas spremljal dejavnost Kluba koroških Slovencev in o tem pošiljal izčrpna poročila na Dunaj.⁹ Beograd je zaradi mnenja Avstrije, da Ljubljana obravnava vprašanje koroških Slovencev preveč emocionalno, pošiljal na jugoslovanski konzulat v Celovcu pra-

6 ÖStA/AdR, NPA, Karton 38, Laibach 1929–1934, Fol. 326–329, Pismo avstrijskega konzula v Ljubljani zveznemu kanclerju Zl. 13/Pol. s temo Vereinstätigkeit der Kärntner Emigranten in Slovenien z dne 29. 3. 1931.

7 ÖStA/AdR, NPA, Karton 38, Laibach 1929–1934, Fol. 359, Pismo avstrijskega konzula v Ljubljani zveznemu kanclerju Zl. 25/Pol. s temo Slovenische Klagen über angebliche Unterdrückung der Kärntner Slovenen z dne 16. 5. 1931.

8 ÖStA/AdR, NPA, Karton 710 – Irredentabewegung 1934–1936, Fol. 1–3.

9 Prim. npr. ÖStA/AdR, NPA, Karton 38, Laibach 1929–1934, Fol. 785–787, Pismo avstrijskega konzula v Ljubljani zveznemu kanclerju Zl. 46/Pol. z dne 10. novembra 1933. Poročilo predstavlja dejavnost KKS ob 13. obletnici koroškega plebiscita.

viloma Srbe, saj naj bi bilo z njimi poslovanje lažje (Stumfohl 2005: 93–95). Avstrijo je prav tako motilo dejstvo, da je Ljubljana, ki je finančno pomagala koroškim Slovincem že od leta 1921, denar “prenašala” preko jugoslovanskega konzulata v Celovcu, na katerem so kot uslužbenci delovali mnogi Slovenci.¹⁰ Ti uslužbenci naj bi bili po poročilih koroške deželne vlade pod vplivom Ljubljane, sam konzulat pa naj bi imel v več krajih južne Koroške organizirano obveščevalno službo za določene namene.¹¹ Zaradi želje Beograda, da bi imel z Avstrijo nevtralne in dobre odnose, je pogosto prihajalo do odpoklicev slovenskih uslužbencev in njihovih premestitev na druga delovna mesta (Stumfohl 2005: 94–95).

Še posebno so avstrijske oblasti opazile, da se je poleti 1933 med Slovenci na Koroškem obudila misel na priključitev k Jugoslaviji. Potrditev take domneve so videli tudi v dejstvu, da je opazno poraslo število pevskih društev, ki naj bi imela nalogo vzbujati nacionalno občutje in vzdrževati “jugoslovansko” idejo (Suppan 1996: 981–988).

Avstrijski konzulat v Ljubljani je imel nalogo spremljati slovenske in jugoslovanske časopise in s pomočjo informatorjev in obveščevalcev ugotavljati javno mnenje in odnos uradne politike do bilateralnih vprašanj, ki so zadevale Avstrijo in Slovenijo. Prav tako je spremljal delovanje slovenskih narodnoobrambnih društev.¹² Velikokrat so poročilom konzula na Dunaj dodali prevedene časopisne članke, ki govorijo o odnosih med državama, pa tudi poročila obveščevalcev, ki jih avstrijskemu konzulu v Ljubljani v tridesetih letih ni manjkalo. Po poročilih lahko sklepamo, da so bili informatorji avstrijskega konzula dobro seznanjeni z odprtimi vprašanji med Ljubljano in Dunajem/Celovcem, nekateri pa so bili celo blizu ljudem v vrhovih slovenske politike.¹³

10 Julij Felaher, *Nekaj podatkov o podporah, ki so jih v dobi od 1921 do 1940 dobivali koroški Slovenci od Jugoslavije*. Tipkopisno poročilo z dne 22. 6. 1962, dokumentacija INV, SO 1941.

11 O svojih potovanjih na Koroško so nekateri člani KKS pisali poročila za potrebe kluba in Manjšinskega inštituta v Ljubljani. Ponavadi ni šlo samo za turistični potopis, ampak za sistematične analize gospodarsko-socialnega, političnega, jezikovnega, šolskega in cerkvenega stanja koroških Slovencev (prim: Stergar 2006, 2008: 67–81); Nekaj poročil s potovanj po Koroškem najdemo tudi v arhivskem fondu AS 1384, Felaherjev arhiv, škatla 20, mapa 68, npr. Zapis potovanja po Koroškem z naslovom Položaj na Koroškem (5.–17. julija 1938), nepodpisano, 10 strani, itd.

12 ÖStA/AdR, NPA, Karton 38, Laibach 1929–1934, Fol. 683–693, Pismo avstrijskega konzula v Ljubljani zveznemu kanclerju Zl. 14/Pol. z dne 7. 4. 1933.

13 ÖStA/AdR, NPA, Karton 38, Laibach 1929–1934, Fol. 476–478, Pismo avstrijskega konzula v Ljubljani zveznemu kanclerju Zl. 6/Pol. z dne 8. 2. 1932.

AVSTRIJSKI NACISTI PONUDIJO KOROŠKIM SLOVENCEM DOLOČENE KONCESIJE

Prva resnejša dogovarjanja o ozemeljskih koncesijah Jugoslaviji so se zgodila šele leta 1933. Povod za dogovarjanja oziroma pogajanja med avstrijskimi nacionalsocialisti in koroškimi Slovenci je bila namera o ukinitvi dveh poslanskih mandatov nacionalsocialističnih deželnih poslancev ter odstranitev nacistov tudi iz drugih predstavniških teles (gospodarske zbornice, občinskih in mestnih svetov, kmetijske zbornice, okrajnih in krajevnih šolskih svetov) (Zorn 1976: 486). Ker je bila ta namera preostalih koroških strank mogoča samo z dvotretjinsko večino in potemtako s sodelovanjem dveh slovenskih poslancev (Ivana-Janeza Starca in dr. Franca Petka), so koroški Slovenci naenkrat postali jeziček na tehtnici pri napovedani izključitvi nacističnih deželnih poslancev (Zorn 1978: 237–241). Na nacistično pobudo je prišlo v začetku julija 1933 do pogovorov s Francem Aichholzerjem na njegovem domu v Spodnjem Dobju pri Baškem jezeru/ Unteraichwald. Pogovore je v imenu NSDAP vodil beljaški okrajni nacistični vodja in nacistični deželni poslanec Moritz Czeitschner v dogovoru z vodjem Kärntner Heimatbunda Maier-Kaibitschem. Nacisti so kot koncesijo ponujali kulturno avtonomijo in "dravsko mejo", če bi deželna poslanca Petek in Starc glasovala proti anuliranju nacionalsocialističnih mandatov. To bi bilo mogoče udejaniti v primeru nacističnega prevzema oblasti ali priključitve Avstrije k Nemčiji. Temu sta sledila še dva pogovora, na katerih je nacistični deželni poslanec Moritz Czeitschner kot protiuslugo za "prijateljsko" glasovanje v deželnem zboru in v primeru nacističnega prevzema oblasti ponujal odpoved t. i. vindišarjem ter korekcijo državne meje (Steinböck 1968: 533–538; Steinböck 1983: 819 sl.).

Zaradi nekonspirativnosti predvsem slovenskih koroških predstavnikov je zadeva prišla v medije, ki so jo, predvsem avstrijski, izkoristili za napad na naciste. Aichholzer je pozneje na pritisk nacionalsocialistov podpisal izjavo (Petek 1979: 171–172),¹⁴ da je sicer res prišlo do pogovorov med njim in dvema predstavnikoma NSDAP, na katerih pa niso govorili o kakršnihkoli koncesijah koroškimi Slovencem, kaj šele o tem, da bi slednjim odstopili dele južne Koroške.¹⁵ Kampanja in gonja sta se nadaljevali v časopisju, predvsem med krščanskosocialnim *Kärntner Tagblatt* in *Freie Stimmen*, ki je branil stališča nacionalsocialistov s tem, da je poskušal zanikati in zmanjšati pomen omenjenih pogovorov.¹⁶ Verjetno zaradi tega, ker so koroški Slovenci poznali manjšinsko politiko nacionalsocialistov, zaradi medijskega pritiska in končno dejstva, da niso sklenili nobenega dogovora, sta Petek in

¹⁴ Prim. še opombe na str. 270–277 (Janko Pleterski in Tone Zorn); opombe vključujejo obsežen Felaherjev zapis o Aichholzerjevi izpovedi glede teh pogovorov z nacisti.

¹⁵ (1933) "Unfaire Kampfmittel." *Freie Stimmen* (24. avgust): 1–2.

¹⁶ (1933) "Heraus mit der Wahrheit." *Freie Stimmen* (31. avgust): 1–2.

Starč 5. julija 1933 glasovala za odvzem nacionalsocialističnih mandatov. Koroški Slovenci so sicer pričakovali od uveljavitve diktature leta 1933/34 določene koncepcije v smislu izboljšave manjšinskega položaja (Stuhlpfarrer 1991: 144, 150).

Kot kaže, je približno v istem času prišlo v Trbižu do pogovorov tedanjega koroškega nacističnega gauleiterja Hansa von Kothena s slovenskim zastopnikom¹⁷ oziroma s predstavniki "kranjskih" Slovencev, ki naj bi jih vodil ljubljanski državni tožilec dr. Julij Felaher. Do teh pogovorov je prišlo zaradi tega, ker pogovori s koroškimi Slovenci nacistom niso prinesli zelenih rezultatov. Ti pogovori so bili daljnosežnejši od pogovorov nacistov s koroškimi Slovenci (Veiter 1936: 110–112; Veiter 1980: 95–96).¹⁸ Felaher je v pogovoru leta 1968 zgodovinarju Steinböcku povedal, da je sicer vedel za te pogovore, vendar na njih ni sodeloval.¹⁹ O nacističnem emisarju von Kothenu, ki so ga avstrijske oblasti izgnale, je konec septembra 1933 avstrijski konzulat v Ljubljani poročal na Dunaj, da naj bi se zadrževal na Jesenicah. Sledila naj bi mu policija, vendar konzulat njegovega bivanja na Jesenicah ni mogel potrditi. Poročilo domneva, da je odpotoval naprej v Celje, kjer naj bi se sestal z dobro znanim zaupnikom NSDAP, lastnikom tovarne emajlirane posode v Celju in podjetnikom Augustom Westnom.²⁰

O zahtevah slovenskega tiska konec leta 1933 po priključitvi slovenskih delov Koroške k Jugoslaviji v primeru anšlusa Avstrije k Nemčiji je poročal tudi *Reichspost* in pri tem poudarjal dejavnost koroških nacionalsocialistov. Pisec je spomnil na zgodbo o dveh nacionalsocialističnih mandatih iz julija 1933 in ponujeni "dravski meji", ki je bila s strani koroških Slovencev zavrnjena, ker naj bi bila sedaj združitev s strani koroških Slovencev z Jugoslavijo zaželeno še manj, kot pa je bila ob plebiscitu.²¹ Po pogovoru z zunanjepolitičnim urednikom časnika *Slovenec*²² je avstrijski konzul sporočil na Dunaj, da naj bi pisanje časnika *Reichspost* o nacionalsocialistični agitaciji v Jugoslaviji s ciljem oslabiti francosko politiko na jugovzhodu in o državnih neuradnih pogovorih o priključitvi koroškega glasovalnega ozemlja Sloveniji začudilo zunanje ministrstvo v Beogradu. Urednik *Slovenca* je izrazil bojazen, da bo vprašanje priključitve Koroške pomenilo za Beograd neva-

17 (1933) "Kothen von Tarvis nach Venedig abgereist." *Kärntner Tagblatt* (2. julij): 3; (1933) "Kothen schon wieder in Tarvis." *Kärntner Tagblatt* (18. julij): 1; (1933) "Kothen verläßt endgültig Tarvis." *Kärntner Tagblatt* (10. avgust): 3; itd.

18 Hansa von Kothena naj bi spremljali še princ Sachsen-Meiningen, dr. Dominik, dr. Fresacher in dr. Prachnek.

19 Arhiv INV, dok. SO 1328, Zapis pogovora dr. Julija Felaherja z dr. Erwinom Steinböckom, 2. 3. 1968.

20 ÖStA/AdR, NPA, Karton 714, Fol. 335, Poročilo avstrijskega konzulata v Ljubljani Uradu zveznega kanclerja Zl. 37/Pol. z dne 27. 9. 1933.

21 (1933) "Nationalsozialistischer Verrat am Grenzlanddeutschum." *Reichspost* (22. december): 1; (1933) "Kärnten als Tauschobjekt für den Anschluß." *Reichspost* (24. december): 5.

22 Verjetno z dr. Alojzijem Kuharjem.

ren "prejudic", ker bi s tem sprožili revizijska vprašanja sosednjih držav, kot sta bili Madžarska in Bolgarija. Zato se urednik ni čudil, da so beograjske oblasti te vesti hitro znikale. Uradno stališče Beograda je bilo, da je Jugoslavija vedno spoštovala mirovne pogodbe. V tem primeru naj bi šlo za samostojne iredentistične poskuse in spodbude določenih krogov v Ljubljani, ki jih je uradna Ljubljana trpela in deloma celo spodbujala. Kot take naj bi jih smatrala tudi dunajska vlada.²³

Ob tem velja opozoriti na opažanja avstrijskega konzula v Ljubljani, ki je večkrat v svojih poročilih ugotavljal, da se Srbi ne zavzemajo pretirano za rešitev vprašanja jugoslovanskih manjšin v tujini. Iz političnih razlogov je jugoslovansko zunanje ministrstvo občasno posvečalo pozornost tudi vprašanju o skupnem iredentističnem gibanju Hrvatov in Slovencev. Konzul je v taki politiki videl povezovanje in krepitev države. Beograd naj bi stal na antirevizionističnem stališču, še posebno proti revizionističnim poskusom Italije. Vprašanje Koroške pa je bila dobrodošla tema Beogradu, ki je poznal strateško vlogo Koroške in se je lahko pod pretvezo manjšinske zaščite vmešaval v notranje zadeve Avstrije. Stališče Beograda naj bi bilo, da si ne prizadeva za resnično rešitev manjšinskega problema, saj mu tovrstno nezadovoljstvo v državi pride prav in ga lahko uporabi v politične namene.²⁴

Dejstvo je, da je bila za del koroških nacionalsocialistov prepustitev južne Koroške Jugoslaviji kot povračilo za njeno podporo pri združitvi Avstrije z Nemčijo aktualna ponudba. "Domovini zvesto" glasilo *Heimatschützer* je v začetku februarja 1934 poročalo o izdajstvu nacionalsocialistov, ki bi morali biti kaznovano s smrtjo. Nacionalsocialisti naj se ne bi zadrževali v odprtih lokalih, temveč v nacističnem lokalu Cafe Schiberth v Celovcu. Tam naj bi se pogovarjali o prodaji Koroške jugoslovanski soldateski z namenom, da bi zavladali Avstriji. Pisec članka navaja, da je slišal s strani "rjavih" intelektualcev, da morajo v Avstriji za vsako ceno zmagati nacionalsocialisti. Izguba nekaj tisoč Korošcev, ki bi jih "posrkala" Jugoslavija, naj bi pri tem ne igrala večje vloge. Najpomembnejše naj bi bilo, da bi v Avstriji prišel na oblast Hitler.²⁵

POGOVORI IN POGAJANJA DR. JULIJA FELAHERJA Z AVSTRIJSKIMI IN NEMŠKIMI NACISTI

Posebno poglavje predstavljajo pogajanja dr. Julija Felaherja, da bi z nacističnimi oblastmi v Nemčiji dosegel nekak dogovor, po katerem naj bi v primeru

23 ÖStA/AdR, NPA, Karton 710 - Irredentabewegung 1934-1936, Fol. 43-45, Pismo avstrijskega konzulata v Ljubljani zveznemu kanclerju Dollfussu z dne 16. 1. 1934.

24 ÖStA/AdR, NPA, Karton 39, Fol. 1-4, Pismo avstrijskega konzula v Ljubljani ministru za zunanje zadeve Zl. 1/Pol. z dne 18. 1. 1935.

25 (1934) "Nazi-Intelligenz verratet Kärnten." *Der Heimatschützer* (3. februar): 5.

nemške zasedbe Avstrije oziroma priključitve – anšlusa Avstrije k nacističnemu rajhu južno Koroško prepustili Jugoslaviji. Treba je dodati, da so se take in podobne zahteve pojavljale tudi v slovenskem in jugoslovanskem časopisju (Suppan 1996: 986–1011). Do Felaherjevih pogovorov je prišlo po socialdemokratski vstaji v Avstriji februarja 1934 (Steinböck 1968: 533–538). O Felaherjevem domnevnem sestanku s predstavniki nacionalsocialistov v Münchnu, na katerem naj bi govorili o odstopitvi “plebiscitne glasovalne cone” na Koroškem Jugoslaviji v zameno za njeno privoljenje za priključitev Avstrije k Nemčiji, so poročali številni časniki. Zapisali so, da se je predsednik ljubljanskega Kluba koroških Slovencev in dobro znani vodja proti Koroški naperjene slovenske iredente dr. Julij Felaher proti koncu marca sestal v Münchnu z vodilnimi nacionalsocialisti in se pogajal o privolitvi Jugoslavije v anšlus in s tem za “nakup” plebiscitnega glasovalnega območja na Koroškem.²⁶

O njegovi poti v München je že pred poročili v medijih poročal Uradu zveznega kanclerja na Dunaj tudi beljaški policijski komisariat, ki je zapisal, da je bil Felaher 22. marca opažen na vlaku, ki je iz Bavarske preko Salzburga in Področce/Rosenbach peljal v Ljubljano. Kdaj in zakaj je Felaher potoval v Nemčijo, beljaškim policistom ni bilo znano. Zapisali pa so domnevo, da je bil, glede na Felaherjev sloves enega izmed vodilnih proti Koroški naperjenih iredentistov, zaradi koroškega vprašanja verjetno v stiku z vodstvom avstrijskega nacionalsocialističnega gibanja v Münchnu oziroma z nemško vlado. Vendar tega niso mogli potrditi. So pa še zapisali, da je znano, da Felaher nima v Nemčiji nobenih sorodnikov.²⁷ *Wiener Zeitung* je ugotavljal, da se nacionalsocialisti očitno niso odpovedali izdajalskim planom, in poudaril, da s tem sovpadajo aspiracije določenih slovenskih krogov po plebiscitnem ozemlju Koroške, ki je bilo pridobljeno v “zmagovitem boju”.²⁸

O tem sestanku z nacionalsocialisti je po poročilih v časopisju poročal zveznemu avstrijskemu kanclerju dr. Dollfušu tudi avstrijski konzul v Ljubljani, dr. Orsini-Rosenberg. Ta je imel še posebno dobre odnose s predsednikom Kluba koroških Slovencev v Ljubljani. Pojasnil je, da ga je obiskal sam Felaher in mu zatrdil, da so

26 Prim. npr. (1934) “Slowenenführer in München.” *Freie Stimmen* (12. april): 1; (1934) “Alle Wege führen nach München.” *Wiener Zeitung* (11. april): 1; (1934) “Slowenenführer in München.” *Neue Freie Presse* (11. april): 4; (1934) “Die braunen Machenschaften gegen Kärnten.” *Reichspost* (11. april): 3. Vest so objavili tudi nekateri drugi tuji časopisi, npr. (1934) “La collusion des hitlériens et des Slovénes irrédentistes des Carinthie.” *Le Temps* (12. april): 2. – prepis je shranjen kot dokument v Arhivu INV, SO 1286 in (1934) “Amtliches Oesterreich schädigt das Deutschtum.” *Münchener Zeitung* (13. april) – članek je priložen poročilu avstrijskega konzula v Ljubljani na Dunaj aprila 1934. ÖStA/AdR, NPA, Karton 710 – Irredentabewegung 1934–1936, Fol. 78–80.

27 ÖStA/AdR, NPA, Karton 710 – Irredentabewegung 1934–1936, Fol. 75–77, Dopis policijskega komisariata v Beljaku Uradu zveznega kanclerja Z. I 585/8/33 z dne 24. 3. 1934.

28 (1934) “Alle Wege führen nach München.” *Wiener Zeitung* (11. april): 1.

novice v časnikih popolna izmišljotina. Res je bil Felaher odsoten iz Ljubljane, vendar je bil samo v Šmohorju/Hermagor zaradi urejanja zapuščine po februarja istega leta umrlem očetu. Konzul je dodal, da sam ne verjame, da bi Felaher kot "mali uradnik" imel mandat za pogajanje z nacisti. Podvomil je v resničnost časopisnih poročil.²⁹ Kot dokaz neresničnosti obtožb v časnikih je Felaher v naslednjih dneh avstrijskemu konzulu prinesel potni list, notarski poziv na zapuščinsko razpravo po umrlem očetu in zapisnik obravnave državnega tožilstva v Ljubljani. Konzul je v posebni obrazložitvi strnil pojasnilo, da je Felaher 17. marca odpotoval iz Ljubljane proti Melvičam/Mellweg pri Šmohorju/Hermagor in se 21. marca ob 17. uri popoldne vračal s hitrim vlakom iz Beljaka proti Ljubljani. V potnem listu sta bila vidna samo žiga policijske postaje Področca/Rosenbach. Kot pričo je Felaher navedel občinskega sekretarja občine Brdo/Egg, ki ga je obiskal 19. marca. Že 21. marca zjutraj je odpotoval iz Gorič/Görtschach-Borelj/Förolach skupaj z županom Dol/Dellach Ludwigom Pipom in njegovim sorodnikom, posestnikom Antonom Warmuthom iz Limarč/Fritzendorf. Na koncu je Felaher dodal, da informacije o njegovem potovanju v München izvirajo verjetno s strani njegovih nasprotnikov v Ljubljani, z namenom, da bi mu škodili.³⁰

Ker so govorice o pogovorih prišle v javnost in je novico po avstrijskih listih povzel tudi *Koroški Slovenec*, je jugoslovanski konzulat v Celovcu zavrnil pisanja in vesti o pogovorih dr. Julija Felaherja z nacionalnimi socialisti v avstrijskem časopisju, češ da so za meddržavna pogajanja v Jugoslaviji pristojna edino uradna mesta. Konzulat je dodal, da se s tem ustvarja sovraštvo in nerazpoloženje proti Jugoslaviji. Od pogovorov in novice se je v imenu slovenske manjšine distanciral tudi *Koroški Slovenec* in poudaril, da so koroški Slovenci že večkrat dokazali svojo lojalnost do avstrijske države (prim. Zorn 1978: 237–241; Petek 1979: 270–277).³¹ Po vseh naštetih zanikanjih Felaherjevega potovanja v München je tudi beljaški policijski komisariat v svojem poročilu Uradu zveznega kanclerja izrazil dvom o pravilnosti opažanja svojega kriminalista; ta naj bi Felaherja na vlaku prepoznal. Na kriminalistovo vprašanje, od kod prihaja, naj bi mu Felaher odgovoril, da iz Münchna. Kriminalist naj bi takrat tudi videl izhodni nemški žig v njegovem potnem listu, o čemer pa je komisariat v ponovnem poročilu podvomil in pojasnil, da je najverjetneje šlo za pomoto. Dopustili so tudi možnost, da je bila njihova domneva o Felaherjevem bivanju v Münchnu zmota, saj je ta kar sam dejal, da prihaja iz Münchna oziroma Nemčije. Glede Felaherjevega pojasnila kriminalistu,

29 ÖStA/AdR, NPA, Karton 38, Fol. 880–881, Poročilo avstrijskega konzula Orsini-Rosenberga zveznemu kanclerju Dollfušu Zl. 19/Pol. z dne 12. 4. 1934.

30 ÖStA/AdR, NPA, Karton 38, Fol. 893–896, Poročilo avstrijskega konzula Orsini-Rosenberga zveznemu kanclerju Dollfušu Zl. 21/Pol. z dne 16. 4. 1934.

31 (1934) "Pogajanja slovenskih voditeljev z narodnimi socialisti v Monakovem." *Koroški Slovenec* (18. april): 1.

da prihaja iz Münchna, pa so še zapisali, da ne morejo oceniti, ali se je Felaher s to izjavo pošalil ali pa je hotel le zмести kriminalista.³² Ob rob temu lahko zapišemo, da je sicer Felaher avstrijskemu konzulu dokazoval neresničnost navedb v časnikih glede njegove poti v München, nič pa mu ni omenil poti v Salzburg in na Dunaj. Njegova pot na pogovore in pogajanje v München je glede na omenjeno manj verjetna, vendar še vedno mogoča.

Res pa je, da se je Felaher na isti poti marca 1934 sestal v gostilni "Petruskeller" v Salzburgu z avstrijskimi in nemškimi nacionalsocialističnimi funkcionarji, kjer so se pogovarjali o morebitnem pristanku Jugoslavije na priključitev Avstrije k Nemčiji in morebitnem izstopu Jugoslavije iz zavezništva male antante. Za povezavo med Felaherjem in nacionalsocialisti je poskrbel ljubljanski odvetnik dr. Viktor Moro, ki je bil zastopnik nacionalsocialističnih prebežnikov v Ljubljani. Pogovori v Salzburgu so bili uvod v pogovore na višji ravni, ki so potekali pozneje v Münchnu, vendar verjetno brez Felaherja, ki za pogovore na tej ravni ni bil pooblaščen. Felaher je sicer iz Salzburga zasebno potoval še na Dunaj.³³ Na pogovorih v Salzburgu in Münchnu naj bi govorili tudi o morebitni priključitvi nekdanje plebiscitne cone A ter Reke k Jugoslaviji v zameno za jugoslovanski pristanek na priključitev Avstrije k Nemčiji. Nemčija naj bi v zameno dobila dostop do Jadranskega morja v obliki nekakšnega koridorja. Sestanku v Münchnu naj bi prisostvoval celo Rudolf Hess, Hitlerjev namestnik. Sestanki niso dali rezultatov v obliki kakih pisnih dogovorov (Steinböck 1968: 535; Zorn 1978: 237–241; Jagschitz 1976: 150–151).

Na podlagi časopisnih člankov, ki so poročali o Felaherjevem sestanku z nacionalsocialisti v Münchnu, naj bi bili nadaljnji pogovori še konec aprila, ko je s Felaherjem v ljubljanski restavraciji Bellevue in kavarni ljubljanskega nebotičnika stopil v stik urednik časopisa *Völkischen Beobachter* iz Berlina. Na drugem sestanku naj bi prisostvoval tudi dr. Vladimir Šenk, novinar in član KKS. Tema pogovorov je bila enaka: priključitev Avstrije k Nemčiji, mala antanta in koroški Slovenci. Nemški urednik je Felaherju dejal, da nacionalsocialisti zagovarjajo rasno čistost in da si v primeru anšlusa ne želijo dobiti niti koroških Slovencev niti nemčurjev (vindišarjev). Takšno naj bi bilo tudi stališče dr. Hansa Steinacherja, ustanovitelja Kärntner Heimatdiensta in vodje VDA (Verband für das Deutschtum im Ausland), ki naj bi dal pobudo za srečanje. O rezultatih sestanka je Felaher poročal jugoslovanskemu notranjemu ministrstvu.³⁴ Sestanki so bili neuspešni. Na sledečih pogovorih naj bi bil ob dr. Felaherju prisoten tudi dr. Lambert Ehrlich.

32 ÖStA/ADR, NPA, Karton 710 – Irredentabewegung 1934–1936, Fol. 209–211, Dopis policijskega komisariata v Beljaku Uradu zveznega kanclerja Zl. 54.228-13/34 z dne 11. 5. 1934.

33 Arhiv INV, dok. SO 1328, Zapis pogovora dr. Julija Felaherja z dr. Erwinom Steinböckom, 2. 3. 1968.

34 Arhiv INV, dok. SO 1328, Zapis pogovora dr. Julija Felaherja z dr. Erwinom Steinböckom, 2. 3. 1968.

O tem naj bi poročal vojaškemu poveljstvu dravske divizije eden izmed članov KKS, vendar brez vednosti dr. Felaherja (Steinböck 1968: 536). Omeniti je treba, da omenjeni pogovori niso bili edini³⁵ ter da stiki med nacističnimi funkcionarji in jugoslovanskimi "eksponenti" niso prenehali niti po spodletelem nacističnem puču julija 1934. Po drugi strani pa je Hermann Göring 6. julija 1946 kot priča na procesu proti veleizdajе obtoženemu zadnjemu zunanjemu ministru prve avstrijske republike zanikal trditve o dogovarjanju oziroma ponudbi Jugoslaviji, da bi ji v primeru njenega "pristanka" na združitev Nemčije in Avstrije prepustili del Koroške.³⁶

Poleg omenjene nemške ponudbe, da bi del Koroške prepustila Jugoslaviji, povezane z nemškimi načrti priključitve Avstrije, se je sredi tridesetih let, v času abesinske krize, govorilo tudi o domnevni nemški obljubi o priključitvi Istre Jugoslaviji. Italijanski zunanji minister Suvich je že konec leta 1935 dobil informacije, po katerih naj bi Nemčija v primeru vojne med Italijo in Veliko Britanijo stopila na stran Velike Britanije, Hitler pa naj bi v tem primeru istrski polotok že obljubil jugoslovanskemu regentu, knezu Pavlu Karadjordjeviću (Vinaver 1985: 304; prim. Kristen 2000: 67).

Uredništvo *Reichsposta* je imelo v tem času odlične odnose z avstrijsko vlado. Na podlagi nekaterih knjižic slovenskih avtorjev o koroškem vprašanju, ki jih je uredništvo dobilo od vladnih ministrstev,³⁷ je list maja 1934 objavil članek o slovenskem nacionalizmu in nacionalsocialistični propagandi proti Avstriji ter pripravljenosti tretjega rajha, da v primeru uspešno izvedenega anšlusa odstopi plebiscitno ozemlje na Koroškem Jugoslaviji. Članek spomni na pogovore med nacionalsocialisti in koroškimi Slovenci ob priliki ukinitve nacionalsocialističnih mandatov v koroškem deželnem zboru poleti leta 1933 in podrobneje razlaga zahteve slovenskih revizionistov na Primorskem in Koroškem. Pisec govori tudi o pogajanjih nacionalsocialističnih emisarjev s slovenskimi politiki.³⁸ Emisarji naj bi se mesece potegovali za naklonjenost Beograda. Omenja se tudi delovanje *Narodne odbrane* in poudarja zblíževanje Jugoslavije in Nemčije na račun Avstrije s tem, da bi v primeru anšlusa deli Avstrije pripadli Jugoslaviji.³⁹

35 Predstavniki zamejskega urada NSDAP so stopili v stik z jugoslovansko berlinsko ambasado februarja 1934 in predstavili pobudo o prepustitvi posameznih delov Koroške Jugoslaviji (Zorn 1978: 239).

36 (1947) "Der Hochverratsprozess gegen Dr. Guido Schmidt vor dem Wiener Volksgericht. Die gerichtliche Protokolle mit den Zeugenaussagen, unveröffentlichen Dokumenten sämtlichen Geheimbriefen und Geheimakten." Wien: Druck und Verlag der Österreichischen Staatsdruckerei: 301.

37 ÖStA/AdR, NPA, Karton 710 – Irredentabewegung 1934–1936, Fol. 216, Pismo uredništva časnika Reichspost ministru avstrijske vlade z dne 25. 5. 1934.

38 Mišljen je dr. Julij Felaher.

39 (1934) "Kärnten und die deutsch-jugoslawische Freundschaft." *Reichspost* (25. maj): 1–2.

Uredništvo *Reichsposta* na Dunaju je po Felaherjevih pogovorih z nacisti poročalo Uradu zveznega predsednika, da na podlagi informacij ni ugotovilo le tega, da so res potekala pogajanja med nacionalsocialisti in Slovenci o koroškem vprašanju, temveč da taka pogajanja še potekajo. Pogajalski partner na nacionalsocialistični strani naj ne bi bili rajhovski Nemci, temveč pripadniki avstrijske legije na Bavarskem. Posebno vlogo naj bi igral neki avstrijski nacionalsocialist jugoslovanskega rodu. Pogovori naj se ne bi vrteli samo okoli anšlusa, temveč tudi sodelovanja v primeru nemirov v Avstriji. Legija naj bi zanesla vstajo v Zgornjo Avstrijo, na Tirolsko in Salzburško, medtem ko naj bi bila vloga Slovencev zanetiti vstajo na Koroškem ter tako vezati vladne oborožene sile.⁴⁰

Da informacije o pogovorih med Slovenci in nacionalsocialisti v naslednjih tednih in mesecih niso potihnile, priča poročilo tajnega obveščevalca avstrijskega konzulata v Ljubljani, da hočejo mala antanta pa tudi nacionalsocialisti v Nemčiji vreči Dollfussov režim in s tem spreobrniti politiko Avstrije in njeno naslonitev na Italijo ter jo približati mali antanti. To naj bi bil zaključek pogajanj med nacisti in Slovenci v Ljubljani. Sedež teh prizadevanj na slovenski strani naj bi bil pri narodnoobrambni organizaciji *Narodni odbrani*. Obveščevalec poroča tudi o Klubih koroških Slovencev v Ljubljani, Mariboru in Celju, ki naj bi za ta skupni cilj delali z roko v roki z drugimi. V ta namen naj bi bila v Trbovljah ustanovljena tudi Legija koroških borcev, ki naj bi vključevala tudi brezposelne komuniste in zaradi takratnih februarjskih dogodkov vzbujala njihovo sovraštvo do Dollfussa. V Sloveniji naj bi se začele združevati vse vrste protiavstrijskih organizacij.⁴¹ Tudi po neuspelem puču julija 1934 naj bi se pripravljali "nov napad" na Avstrijo iz Jugoslavije in Bavarske.⁴²

Avstrijske oblasti so imele že pred neuspehim nacističnim pučem 25. julija 1934 podatke o tem, da naj bi bili Jugoslovani, še posebno Slovenci, naklonjeni nacionalsocialistom. Njihovi obveščevalci so poročali o nacističnih propagandnih središčih na slovenskih tleh in zelo popustljivem obnašanju jugoslovanskih oblasti do njih ter celo podpori s strani uradnih in poluradnih mest. Poročali so, da obstajajo med Združenjem koroških Slovencev oziroma Koroškim klubom v Mariboru⁴³ in med nacističnimi krogi v mestu številne vezi. Vodja slovenskih koroških emigrantov v Ljubljani dr. Julij Felaher in dr. Vladimir Ravnihar sta imela tajne veze s številno nacistično skupnostjo v Sloveniji.⁴⁴ Mesec pred julijskim pučem leta 1934 v

40 ÖStA/AdR, NPA, Karton 715, Fol. 19–20. Pismo neznanega avtorja redakcije časnika *Reichspost* Uradu zveznega avstrijskega predsednika z dne 29. 5. 1934.

41 ÖStA/AdR, NPA, Karton 715, Fol. 117–119, Poročilo informanta Martina No. 166 z dne 8. 6. 1934.

42 ÖStA/AdR, NPA, Karton 715, Fol. 231–232, Poročilo informanta Floriana No. 4 z dne 26. 9. 1934.

43 Mišljen je seveda mariborski pododbor Kluba koroških Slovencev.

44 ÖStA/AdR, NPA, Karton 715, Fol. 7–9, Zl. 54.455-13/34, Abschrift eines Berichtes des Sicherheitsdirektors

Avstriji sta avstrijska diplomacija in policija Jugoslavijo oziroma Slovenijo označili kot Avstriji sovražno in nacistični Nemčiji naklonjeno deželo. Beograjske oblasti so se mnogo bolj bale restavracije habsburške države in so videle v morebitni nacistični priključitvi Avstrije Nemčiji "konec" nevarnosti teh in podobnih teženj ter tako zagotovilo ozemeljske nedotakljivosti Jugoslavije (Nečak 1995: 51–66).

Beljaški policijski komisariat je s strogo zaupnim poročilom 12. aprila 1934 obvestil urad avstrijskega zveznega kanclerja, da so ob velikonočnih počitnicah štirje jugoslovanski državljani (Jakob Špicar, dr. Josip Hebein, Franc Uršič in profesor Franc Grafenauer, vsi člani KKS v Ljubljani) obiskali Koroško in se po policijskem mnenju "intenzivno ukvarjali s slovansko-nacionalno propagando na Koroškem in odcepitvijo delov Koroške."⁴⁵ Približno v istem času je avstrijski obveščevalec pisno poročal o povečanem številu gostovanj koroških slovenskih zborov v Jugoslaviji in njihovem demonstrativnem sprejemu.

Stiki med koroškimi slovenskimi društvi in ljubljansko centralo so v zadnjem času res živahni; tako kot pogosta potovanja predsednika "Kluba koroških Slovencev" v Ljubljani dr. Julija Felaherja in njegovega brata Rada brez dvoma služijo agitacijskim namenom. Slovensko gibanje na Koroškem organizirajo in denarno podpirajo iz Ljubljane /.../ Pod temi pogoji napreduje iredentično gibanje na južnem Koroškem vedno bolj in to tem bolj kot je podpihovano preko velikega števila jugoslovanskih emisarjev.⁴⁶

Glede pomoči manjšini se avstrijski obveščevalec seveda ni motil, saj je bilo veliko že takrat znane javnosti. Finančne podpore koroškim Slovincem iz Ljubljane so celovške oblasti dojemale kot vmešavanje v notranje zadeve Avstrije (Stumfohl 2005: 92–93). Zaradi tega je pomoč prihajala prikrita javnosti. Pri tem je pomembno vlogo odigral Klub koroških Slovencev. Zanimiva so nekatera avstrijska obveščevalna poročila o iredenti med koroškimi Slovenci nekaj mesecev pred neuspelim nacističnim pučem leta 1934, ki so vedela za dogovarjanja med nacisti in nekaterimi "liberalnimi srbofilnimi" slovenskimi krogi, vendar so ocenjevala, da iz Ljubljane vodena projugoslovanska iredenta na Koroškem ne predstavlja

für das Bundesland Kärnten in Klagenfurt, ddo 8. Mai 1934 DD XIII-12/4/1934 an das Bundeskanzleramt (Staatspolizeiliches Büro).

45 ÖStA/AdR, NPA, Karton 710 – Irredentabewegung 1934–1936, Fol. 90–92, Dopis policijskega komisariata v Beljaku Uradu zveznega kanclerja Z. I 65/80/32 z dne 12. 4. 1934 (prim. Suppan 1996: 991).

46 ÖStA/AdR, NPA, Karton 710 – Irredentabewegung 1934–1936, Fol. 96–99, Poročilo informatorja o iredenti v Sloveniji z dne 23. 4. 1934. V nekaterih slovenskih časnikih naj bi bilo jasno poudarjeno, da bo treba Karavanke še enkrat napasti in da naj bi bila priključitev Koroške samo še vprašanje časa (prim. tudi Suppan 1996: 992).

več nevarnosti za Avstrijo, kot jo je v letih 1925–1932. Z napredovanjem notranje krepitve Avstrije naj bi ta nevarnost popolnoma prenehala.⁴⁷

Po februarški vstaji leta 1934 v Avstriji je Felaher skupaj s pomočjo KKS poskrbel za oskrbo več kot 100 socialdemokratskih beguncev. Med njimi so bili tudi nacionalsocialisti.⁴⁸ Tudi sam naj bi po neuspelem nacističnem puču julija 1934 domnevno nudil prenočišče oziroma zatočišče v Ljubljani nekemu pobeglemu SA-jevskega vodji.⁴⁹ Juljskemu puču naj bi po nekaterih podatkih sledila večja akcija nacionalsocialistov v dogovoru s komunisti. V tej smeri so delovala tudi slovenska narodnoobrambna društva v Jugoslaviji. V narodnoobrambnih krogih v Sloveniji je bilo samoumevno, da bo v primeru anšlusa Avstrije vprašanje koroške meje rešeno v slovenskonacionalnem smislu.⁵⁰ Vse to pa tudi ni odvrčalo Felaherja in članov KKS, da hkrati ne bi iskali stikov in pomoči pri reševanju "koroškega vprašanja" tudi pri sovjetskih komunistih, na kar kažejo opozorila akademika prof. dr. Jožeta Pirjevca. KKS naj bi leta 1934 v Moskvi protestiral, ker sporazum med italijanskimi in slovenskimi oziroma jugoslovanskimi komunisti ni upošteval Koroške (Stergar 2003: 54).

Poročila avstrijskih obveščevalcev so govorila o slovenskem prebivalstvu, tudi uradnikih in srbofilskih krogih, ki so menili, da obstaja samo ena rešitev avstrijskega vprašanja – anšlus in s tem priključitev velikega dela Koroške Jugoslaviji. V začetku julija 1934 je varnostni direktor za Koroško poročal na Dunaj, da se je po obisku nemškega ministra Hermanna Göringa v Beogradu okrepila dejavnost za priključitev plebiscitnih glasovalnih con A in B k Jugoslaviji.⁵¹ Iz "zanesljivih" virov je poročal, da je ta dejavnost prisotna med uradnimi srbsko orientiranimi slovenskimi krogi in še posebno med "koroškimi borci", ki so se v letih 1918–1919 borili za osvoboditev Koroške od Avstrije.⁵² Avstrijski obveščevalci in konzul v Ljubljani so pozorno spremljali delovanje slovenskih emigrantskih organizacij, med njimi tudi Legije koroških borcev.⁵³ Med drugim je omenjen tudi eden izmed govorov

47 ÖStA/AdR, NPA, Karton 710 – Irredentabewegung 1934–1936, Fol. 100–117, Obveščevalno poročilo beljaškega policijskega komisariata o iredenti na Koroškem z dne 3. 5. 1934.

48 Arhiv INV, dok. SO 1328, Zapis pogovora dr. Julija Felaherja z dr. Erwinom Steinböckom, 2. 3. 1968.

49 *Volkszeitung*, 18. 3. 1967. Felaher se je ob poskusu nacističnega prevrata o možnostih odstopitve južne Koroške Jugoslaviji pogovarjal tudi s člani vodstva KKS (prim. Stergar 2003: 46).

50 ÖStA/AdR, NPA, Karton 715, Fol. 156–157, Poročilo zveznega policijskega komisariata Uradu zveznega kanclerja Zl. 57.026-13/34.

51 O resničnosti nemške ponudbe, da Jugoslaviji v primeru, da ta "privoli" v priključitev Avstrije k Nemčiji, prepusti južno Koroško, še v času po nacističnem puču julija 1934 pričajo tudi nekateri dokumenti v beograjskih arhivih, na katere me je opozoril dr. Samo Kristen, ki se mu za dragoceno informacijo lepo zahvaljujem.

52 ÖStA/AdR, NPA, Karton 710 – Irredentabewegung 1934–1936, Fol. 251–253, Poročilo Varnostnega direktorja za Koroško Uradu zveznega kanclerja – Staatspoliz. Büro-Wien z dne 4. 7. 1934.

53 Prim. npr. ÖStA/AdR, NPA, Karton 38, Laibach 1929–1934, Fol. 898 in ÖStA/ADR, NPA, Karton 39, Laibach 1934–1938, Fol. 106–111, 386–388, itd.

njenega voditelja Franca Štaudekerja na ljubljanskem radiu 30. junija 1934 ob sedmi uri zvečer. Zadnje besede v govoru naj bi Štaudeker izrekel v srbohrvaščini: "Mi zahtevamo vojvodski prestol – knežji kamen, na katerem sedi samo slovanski voditelj in ta se imenuje Aleksander Karadjordjevič. Ne bomo mirovali, dokler ne bo Gosposvetsko polje zopet naše /.../."54

Vseeno pa velja poudariti, da so se ob nacističnem puču julija 1934 koroški Slovenci izkazali lojalni do avstrijske države (Stuhlpfarrer 1991: 140–159). Tudi varnostni direktor za Koroško je v letu 1934 ugotavljal, da so se koroški Slovenci julija 1934 obnašali "popolnoma lojalno" in s pučisti niso "v nobenem oziru simpatizirali" (Bahovec 2001/2001: 170). Po drugi strani pa imamo poročila, ki govorijo, da je velik del jugoslovansko usmerjenega prebivalstva, predvsem v južnih delih Koroške, simpatiziral z NSDAP, ker je ta v primeru zmage nacionalsocialistov zagotavljala priključitev plebiscitne glasovalne cone k Jugoslaviji.⁵⁵

V kontekstu možnosti za revizijo jugoslovansko/slovensko-avstrijske meje je treba omeniti še prizadevanja dr. Antona Novačana, jugoslovanskega konzula v Celovcu, prvega Slovenca na tem položaju, ki je konzulsko mesto zasedel leta 1934. Po avstrijskih obveščevalnih podatkih je sodeloval z nacisti, s katerimi naj bi se srečeval po zakotnih točilnicah. Avstrijski obveščevalec je v svojem poročilu zapisal, da naj bi Novačan pripovedoval, da mu je v Berlinu minister Göbbels potisnil v roke svinčnik in od njega terjal, naj v številkah napiše svoje zahteve v zvezi s Koroško. Željo naj bi Nemčija uresničila takoj, ko bi izpeljala anšlus (Nečak 1995: 51–52, 147). Z *Narodno odbrano* naj bi imel posebej dobre odnose.⁵⁶ Novačana naj bi imel posebno rad kralj Aleksander, z zvezami na dvoru pa se je rad hvalil tudi sam (Vodušek Starič 2002: 196). V primeru študijskega potovanja "patriotskega" nemškokoroškega pisatelja Josefa Friedricha Perkoniga po Jugoslaviji leta 1934 (Druškovič 1970: 441) je Felaherju konzul Novačan pisal zaupno pismo, da Perkonig namerava potovati po Jugoslaviji, ker o njej piše roman in da je zaprosil Pressburo v Beogradu za brezplačno železniško karto. Novačan ga opiše kot poleg Maier-Kaibitscha za enega izmed "najintenzivnejših" članov koroškega Heimatbunda. Pojasnjuje, da mu vize ne more odreči, je pa o nameri obvestil Ministrstvo za zunanje zadeve in ob tem upal, da to vize ne bo odobrilo. Konzul je izrazil upanje, da mu bo KKS organiziral "lep sprejem". Felaherju je pojasnil, da ga

54 ÖStA/AdR, NPA, Karton 710 – Irredentabewegung 1934–1936, Fol. 260–266, Poročilo iz Jugoslavije Uradu zveznega kanclerja – Staatspoliz. Büro-Wien z dne 6. 7. 1934 (prim. Suppan 1996: 994).

55 ÖStA/AdR, NPA, Karton 710 – Irredentabewegung 1934–1936, Fol. 351–353, Pismo varnostnega direktorja za Koroško iz Celovca Zl. 36.436-13 Uradu zveznega kanclerja, Državnemu policijskemu uradu z dne 10. 7. 1935.

56 ÖStA/AdR, NPA, Karton 38, Laibach 1929–1934, Fol. 875–876, Pismo avstrijskega konzula v Ljubljani zveznemu kanclerju Zl. 14/Pol. o imenovanju dr. Antona Novačana za novega jugoslovanskega konzula v Celovcu z dne 20. 3. 1934.

bosta o Perkonigovem prehodu meje obvestila obmejna komisariata na Jesenicah ali Prevaljeh-Dravogradu.⁵⁷

Tudi po omenjenih dogodkih leta 1934 je avstrijski konzulat v Ljubljani redno spremljal delovanje dr. Julija Felaherja. Tako je ob predstavitvi koroških narodnih pesmi na ljubljanskem radiu 10. februarja 1935 poročal o Felaherjevem govoru. Felaher naj bi poudaril, da sta usoda koroških Slovencev in njihov položaj danes težja kot kdajkoli prej. Slovenski jezik na Koroškem naj bi bil izgnan iz cerkva in s prižnic in je iskal pribežališče v koroški pesmi. Podoben govor naj bi imel Felaher 20. januarja 1935 v Sokolskem domu v Trbovljah, kjer je poudaril, da je sveta narodna dolžnost vsakega Slovenca, da se zanima za ubogo "rajo" na Koroškem. Na koncu je dodal, da bo tok časa tudi to pereče vprašanje uredil: "*Nemci naj obdrže, kaj je nemškega, kar je pa našega, naj pa pride k nam.*" Konzul je opozoril še na dejavnost Legije koroških borcev s sedežem v Trbovljah, ki naj bi poživila svojo dejavnost s tiskanjem letakov in pozivi k pravičnemu ravnanju s slovensko manjšino na Koroškem.⁵⁸

Avstrijski diplomatski predstavniki v Jugoslaviji so videli glavne iredentistične elemente v narodnoobrambnih organizacijah, kot je bila *Narodna odbrana*, ki je sodelovala z Jugoslovansko matico oziroma namesto nje z leta 1933 ustanovljenim Bran-i-borjem. Ta je bila tesno povezana s Klubom koroških Slovencev. Felaher je bil odbornik *Narodne odbrane*⁵⁹ oziroma je imel vodilne funkcije v vseh naštetih organizacijah. Poročanje o "iredentističnih" stikih med predstavniki KKS in "fanatičnimi jugoslovanskimi pripadniki" na Koroškem ter nacionalsocialisti se ni končalo, saj mu lahko sledimo še v naslednjih letih.⁶⁰ Tako so spomladi 1936 avstrijske oblasti vznemirjala poročila o delovanju organizacije Maistrovih borcev za severno mejo oziroma Legije koroških borcev, ki so imeli za cilj "osvoboditev neodrešenih slovenskih bratov na Koroškem". Varnostni direktor za Koroško je v istem času ukazal nadzorovanje kanonika dr. Janka Arnejca, podpredsednika KKS, ker naj bi mesečno prihajal na Koroško spodbujat "fanatične jugoslovanske pripadnike", ki naj bi z nacisti pripravljali priključitev "dvojezičnih delov Koroške k Jugoslaviji" (Stergar 2003: 48). Koroški emigranti so si tudi še v naslednjih letih prizadevali za priključitev slovenskega dela Koroške k Jugoslaviji (Biber 1966: 137, 357–359).

57 Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika, Ravne na Koroškem, Felaherjev arhiv, Pismo konzula Kraljevine Jugoslavije v Celovcu dr. Juliju Felaherju z dne 25. 9. 1934.

58 ÖStA/AdR, NPA, Karton 39, Fol. 58–62, Pismo avstrijskega konzula v Ljubljani ministru za zunanje zadeve Zl. 6/Pol. z dne 11. 2. 1935. Poročilo povzema in prevaja članek v *Slovenskem narodu* "Branimo slovenski Korotan" z dne 23. 1. 1935.

59 ÖStA/AdR, NPA, Karton 715 - Nationalsozialistischebewegung Juni 1934–1938, Fol. 510–512, Poročilo avstrijskega poslanika Zunanjemu ministrstvu na Dunaju Zl. 10/pol. z dne 28. 2. 1935.

60 Prim. npr. ÖStA/AdR, NPA, Karton 710 - Irredentabewegung 1934–1936, Fol. 638.

SKLEP

Dejstvo je, da sta beograjska zunanja politika in kralj Aleksander še posebej v tridesetih letih 20. stoletja videla večjo nevarnost za Jugoslavijo v neodvisni in samostojni Avstriji, v kateri bi lahko po spletu okoliščin ponovno prišlo do restavracije Habsburžanov kot pa v "Veliki Nemčiji" na njenih severnih mejah. Anšlus Avstrije k Nemčiji bi namreč te bojzani srbskega dvora razblinil. Glede mejnih popravkov na koroškem ozemlju, ki naj bi ga Nemčija odstopila Jugoslaviji, je mogoče reči, da nasprotujejo revizionističnim stremljenjem Hitlerja in nacistov. Zato je povsem umestno vprašanje, koliko so bili ti razgovori in pogajanja resnično sad zunanje politike obeh elit? Ali pa je šlo predvsem za sondiranje političnih odgovorov za morebitno priključitev Avstrije k Nemčiji? Res je, da so v nekaterih slovenskih in jugoslovanskih krogih že nekaj let po plebiscitu videli rešitev vprašanja koroških Slovencev v anšlusu Avstrije k Nemčiji ter sočasni priključitvi "slovenskega" ozemlja na Koroškem k Jugoslaviji. Kolikšen del Koroške naj bi pripadel Jugoslaviji, je bila vsakokrat stvar interpretacije sogovornikov, ki so o tej tematiki pisali ali govorili. Res pa je tudi, da leti 1933 in 1934 pomenita začetek eksponentne rasti moči zunanje politike Nemčije in gre potemtakem vse pripisati začetnemu navdušenju nacistov po hitri združitvi vsega "nemškega" naroda.

Jasno je, da pričujoči pregled pogovorov in pogajanj avstrijskih ter nemških nacionalsocialistov s koroškimi Slovenci in z dr. Julijem Felaherjem v letih 1933–34 ni in ne more biti končni rezultat raziskovanja omenjene teme, temveč le poskus poglobitve naslovne tematike. Ob opozorilu o resnosti in dejanski izvedenosti pogovorov in pogajanj, ki sodijo v okvir slovenske zgodovine tridesetih let 20. stoletja, je treba dodati, da bi bilo za celovitost raziskave treba pregledati še arhivske vire zunaj Avstrije in Slovenije: npr. v Beogradu, Bonnu, Moskvi in Londonu.

Ob tem se mi poraja vprašanje, kako to, da Felaher med drugo svetovno vojno ni doživel resnejših posledic svojega predvojnega narodnostnega delovanja in "strupenih" govorov ter pozivov proti Avstriji in Italiji med obema vojnoma, ki so bili dobro znani avstrijskim in verjetno tudi nemškim nacistom? Dokazano in potrjeno je, da je Felaher o svojih pogovorih obveščal jugoslovansko notranje ministrstvo in da je pogovore spremljalo in zanje vedelo tudi vojaško poveljstvo dravske divizije. Na tej podlagi lahko sklepamo, da je šlo za uradne oziroma poluradne pogovore in pogajanja. Nepojasnjeno ostaja vprašanje, kako visoko in do koga so segale Felaherjeve povezave s slovenskimi in z jugoslovanskimi oblastniki in po kakšnih ter čigavih navodilih je sodeloval pri pogovorih. Da se o takih pogovorih ne hrani veliko dokumentacije, je prej pravilo kot izjema. Da v svojih izjavah po drugi svetovni vojni Felaher ni imel interesa obujati predvojnih stikov z nacisti in medvojnega odnosa nacistov do njega, je jasno in prav tako razumljivo. Povsem jasno je tudi, da je bila Felaherjeva udeležba pri pogovorih in pogajanjih z nacisti stvar domoljubja koroškega Slovenca, ki je v domnevni pripravljenosti nacistov

po odstopu plebiscitnega glasovalnega ozemlja na Koroškem videl priložnost za popravo krivične meje. Po anšlusu in začetku druge svetovne vojne je Felaher uspel organizirati nastanitev in zaposlitev za koroške slovenske prebežnike, ki so se tako izognili služenju v nacističnih vojaških formacijah. Konec tridesetih let 20. stoletja in med drugo svetovno vojno je sodeloval s prozahodnimi obveščevalci in OF, kar priča, da je v usodnem času druge svetovne vojne zavzel pravilno odločitev. Pogajalsko in obveščevalno delo pač terja veliko sprenevedanja, zanižanja (tudi resnice), zamolčevanja, zavajanja, pa tudi drznosti, poguma in hitrih odločitev.

VIRI IN LITERATURA:

- Bahovec, Tina (2000/2001) "Koroški Slovenci 1930–1941." V Tina Bahovec (ur.) *Koroški Slovenci 1900–2000* (Unbegrenzte Geschichte; Bd./zv. 8). Celovec, Ljubljana in Dunaj: Mohorjeva založba: 155–177.
- Bahovec, Tina (1995) *Das Bild der Kärntner Slovenen in der Presse des Draubanats 1930–1941*. Magistrsko delo. Dunaj: Univerza na Dunaju.
- Biber, Dušan (1966) *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Brejc, Janko (1925/26) "Avstrijski problem." *Čas* XX(1–2): 1–25.
- Druškovič, Drago (1970) "Različnost dveh pisateljskih sporočil." V Janko Pleterški, Lojze Ude in Tone Zorn (ur.) *Koroški plebiscit*. Ljubljana: Slovenska matica: 437–506.
- Grafenauer, Danijel (2008) "Julij Felaher, pozabljeni koroški Slovenec." *Koroški koledar 2009*. Celovec: Slovenska prosvetna zveza: 157–178.
- Jagschitz, Gerhard (1976) *Der Putsch: Die nationalsozialisten 1934 in Österreich*. Graz, Wien in Köln: Verlag Styria.
- Kristen, Samo (2000) *Proces jugoslovanske razmejitve z Italijo v luči diplomatske korespondence jugoslovanskih ambasad v Londonu, Washingtonu, Rimu, Parizu in Moskvi: Medvojna zavezniška ozemeljska zagotovila Jugoslaviji in problem njihove recepcije in percepcije na jugoslovanski strani*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Lilek, Emilijan (1934) *Vorschläge zur Lösung der deutsch-österreichischen Anschlussfrage und zur Befriedigung der Deutschen und Slaven*. Celje: Selbstverlag.
- Nečak, Dušan (1995) *Avstrijska legija II*. Maribor: Založba Obzorja.
- Petek, Franc (1979) *Iz mojih spominov*. Ljubljana in Borovlje: Slovenska matica in Drava.
- Rožič, Valentin. ur. (1925) *Boj za Koroško: spominska knjižica ob 5-letnici koroškega plebiscita*. Ljubljana: Zadružna tiskarna, Tiskarna "Jug".
- Schafranek, Hans (2006) *Sommerfest mit Preisschießen: Die unbekannte Geschichte des NS-Putsches im Juli 1934*. Wien: Verlag Czernin.
- Stergar, Janez (2003) "Klub koroških Slovencev v Ljubljani." V Tina Bahovec (ur.) *Eliten und Nationwerdung: Die Rolle der Eliten bei der Nationalisierung der Kärntner Slovenen / Elite in narodovanje: Vloga elit pri narodovanju*

koroških Slovencev (Unbegrenzte Geschichte; Bd./zv. 10). Klagenfurt/Celovec, Ljubljana/Laibach in Wien/Dunaj: Mohorjeva založba: 29–82.

Stergar, Janez (2006, 2008) "Neobjavljeno Zwittrovo poročilo o poti po Koroškem poleti 1930." V Peter Štih (ur.) *Zwittrov zbornik* (Zbirka Zgodovinskega časopisa; 31). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije: 67–81.

Steinböck, Erwin (1968) "Die Verhandlungen zwischen Nationalsozialisten und jugoslawischen Stellen vor dem Juliputsch 1934." *Österreich in Geschichte und Literatur* 10. Graz: Institut für Österreichkunde: 533–538.

Steinböck, Erwin (1983) "Kärnten." V Erika Weinzierl in Kurt Skalnik (izd.) *Österreich 1918–1938, 2. Band*. Graz, Wien in Köln: 819 sl.

Stuhlpfarrer, Karl (1991) "Die Slowenen im 'autoritären Ständestaat' 1933/34–1938." V Valentin Inzko in Ernst Waldstein (izd.) *Volksgruppenproblematik 1848–1990: Das gemeinsame Kärnten/Skupna Koroška* (Dokumentation des deutsch-slowenischen Koordinationsausschusses der Diözese Gurk; Band 11). Klagenfurt: Deutsch-slowenischer Koordinationsausschuß des Diözesanrates: 140–150.

Stumfohl, Rotraud (2005) "Die Rolle und Tätigkeit der Konsulate in Klagenfurt und Ljubljana." V Stefan Karner (ur.) *Kärnten und die nationale Frage. Bd. 5*, = Stefan Karner in Janez Stergar (izd.) *Kärnten und Slowenien – "Dickicht und Pfade"*. Klagenfurt, Laibach in Wien: Mohorjeva založba, Verlag Johannes Heyn: 91–102.

Suppan, Arnold (1996) *Jugoslawien und Österreich 1918–1938: Bilaterale Aussenpolitik im europäischen Umfeld*. Wien in München: Verlag für Geschichte und Politik Wien.

Veiter, Theodor (1936) *Die slowenische Volksgruppe in Kärnten: Geschichte, Rechtslage, Problemstellung*. Wien in Leipzig: Reinhold Verlag.

Veiter, Theodor (1980) *Verfassungsrechtslage und Rechtswirklichkeit der Volksgruppen und Sprachminderheiten in Österreich 1918–1938* (Ethnos; 21). Wien: W. Braumüller.

Vinaver, Vuk (1985) *Jugoslavija i Francuska između dva rata: da li je Jugoslavija bila francuski "satelit"*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.

Vodušek Starič, Jerca (2002) *Slovenski špijoni in SOE 1938–1942*. Ljubljana: samozaložba.

Vovko, Andrej (1980) "Koroško vprašanje med obema vojnama v luči letnih skupščin 'Družbe sv. Cirila in Metoda'" *Koroški koledar 1981*. Celovec: Slovenska prosvetna zveza: 78–89.

Zorn, Tone (1976) "Koroški nacistični tisk o slovenskih vprašanjih v letih 1932–1933." *Borec* XXVIII(8–9): 483–486.

Zorn, Tone (1978) "Nacistična pogajanja s koroškimi Slovenci in Jugoslovani v letih 1933–1934." *Borec* XXX(4): 237–241.

ČASOPISI:

(1934) "Nazi-Intelligenz verrätet Kärnten." *Der Heimatschützer* (3. februar): 5.

(1934) "Slowenenführer in München." *Freie Stimmen* (12. april): 1.

(1933) "Unfaire Kampfmittel." *Freie Stimmen* (24. avgust): 1–2.

(1933) "Heraus mit der Wahrheit." *Freie Stimmen* (31. avgust): 1–2.

(1933) "Kothen von Tarvis nach Venedig abgereist." *Kärntner Tagblatt* (2. julij): 3.

(1933) "Kothen schon wieder in Tarvis." *Kärntner Tagblatt* (18. julij): 1.

(1933) "Kothen verläßt endgültig Tarvis." *Kärntner Tagblatt* (10. avgust): 3.

(1934) "Pogajanja slovenskih voditeljev z narodnimi socialisti v Monakovem." *Koroški Slovenec* (18. april): 1.

(1934) "La collusion des hitlériens et des Slovènes irrédentistes des Carinthie." *Le Temps* (12. april): 2.

(1934) "Amtliches Oesterreich schädigt das Deutschtum." *Münchener Zeitung* (13. april).

(1934) "Slowenenführer in München." *Neue Freie Presse* (11. april): 4.

(1933) "Nationalsozialistischer Verrat am Grenzlanddeutschtum." *Reichspost* (22. december): 1.

(1933) "Kärnten als Tauschobjekt für den Anschluß." *Reichspost* (24. december): 5.

(1934) "Die braunen Machenschaften gegen Kärnten." *Reichspost* (11. april): 3.

(1934) "Kärnten und die deutsch-jugoslawische Freundschaft." *Reichspost* (25. maj): 1–2.

(1934) "Alle Wege führen nach München." *Wiener Zeitung* (11. april): 1.

VIRI:

(1947) "Der Hochverratsprozess gegen Dr. Guido Schmidt vor dem Wiener Volksgericht. Die gerichtliche Protokolle mit den Zeugenaussagen, unveröffentlichten Dokumenten sämtlichen Geheimbriefen und Geheimakten." Wien: Druck und Verlag der Österreichischen Staatsdruckerei: 301.

Arhiv Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani (Arhiv INV), Severni Oddelek (SO).

Arhiv Slovenije (AS), 1384, Felaherjev arhiv.

Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA), Archiv der Republik (AdR), Neues Politisches Archiv (NPA): Karton 38, Karton 39, Karton 710, Karton 714, Karton 715.

Felaherjev arhiv v Koroški osrednji knjižnici dr. Franca Sušnika, Ravne na Koroškem.

